

Психологічні аспекти ефективності сучасного уроку

Методичні рекомендації

Ефективність уроку великою мірою залежить від уміння педагога аналізувати психологічні особливості управління діяльністю учнів, передбачати наслідки педагогічних впливів, враховувати психологічні критерії своєї діяльності. Важливим елементом професійної майстерності наставника є його здатність до психологічного аналізу та самоаналізу уроку. Знання психологічних закономірностей процесів навчання та виховання, розуміння психологічних факторів уроку сприятимуть підвищенню його результативності, дадуть можливість виявити причини невдач, відрізнити випадковий успіх від передбачуваного, прогнозувати напрямок розвитку учнів, здійснювати самоаналіз та корекцію своєї поведінки на уроці.

Формування позитивної установки на урок

Кожен урок, як хороша вистава, повинен мати гарний вступ, що сприяє формуванню позитивної установки на діяльність. Психологічно поняття «установка» трактується як внутрішня готовність суб'єкта певним чином сприйняти ситуацію та діяти в ній. Психологічна установка виникає дуже швидко й неусвідомлено в момент першого зіткнення з ситуацією.

Тобто установка на урок виникає в перші його хвилини та за своєю якістю може бути позитивною чи негативною.

За позитивної установки учень швидко долучається до навчальної діяльності і, як правило, успішний у ній. За негативної установки (байдужість до уроку, відчуженість від нього) учні дистанціюються від спілкування й взаємодії з педагогом, навчальна діяльність триває в'яло, важко змусити учня пізнавати, якщо він цього не хоче.

Прийоми, за допомогою яких учитель може сформувати в учнів позитивну установку на урок.

- проєкція на учнів позитивної установки педагога, його емоційної співучасті, зацікавленості в результаті, впевненості в собі та дітях, передбаченні успіху.
- формування позитивної установки на урок внаслідок ефективно продуманого ціле покладання та мотиваційної діяльності.

Психічна самоорганізація вчителя

У процесі підготовки до уроку важливе значення з позиції його ефективності має психічна самоорганізація вчителя:

1. Позитивне ставлення до здобувачів освіти загалом, відчуття задоволення від майбутньої роботи з ними.

2. Позитивна установка педагога, психологічна готовність до емоційного долучення до діяльності, зацікавленість у досягненні поставленої мети, впевненість у собі й учнях, передбачення успіху. Усі ці психічні переживання й стани оформлюються словесно («Сьогодні ми з вами обов'язково дамо відповідь на таке важливе питання, як...»), мімікою, жестами, емоційним забарвленням мови. Ця установка вчителя передається учням, і вони так само емоційно залучаються до діяльності на уроці, починають розглядати її як значущу й цікаву для себе. Узагальнено можна сказати, що це установка симпатії, співпраці й успіху. Антиподи такої установки руйнують навчальну діяльність. Це установки на байдужість, формальне проведення уроку, агресивність, страх учителя перед учнями, непевність у собі. Такі установки вчителя теж транслиуються на

учнів та не сприяють ефективності уроку.

3. *Психологічна готовність учителя* працювати зі здобувачами освіти певного віку. Необхідно не просто знати вікові психологічні особливості учнів, а й відчувати їх проблеми як свої. Таке уміння в психології називається емпатією. Педагог з розвинутою емпатією без проблем знаходить контакт з учнями, ефективно організує навчальну діяльність, користується повагою й любов'ю дітей. Невміння учителя сприймати і розуміти дитячу душу неминуче призводить до відчуження, до проблем у навчальному процесі, до конфліктів із усіма негативними наслідками (погіршення здоров'я вчителя, передчасне психічне та фізичне старіння). Розвитку педагогічної емпатії сприяє позитивне ставлення до учнів, увага до них, вміння «занурюватися» у роль учня.

4. Психологічна готовність учителя спілкуватися й співробітничати з конкретною групою.

Вчитель повинен уміти бачити у певній групі «психологічну індивідуальність», знати індивідуальні психологічні особливості учнів, хоча б тих, хто потребує психолого-педагогічної підтримки. Стилі керівництва навчальною групою істотно відрізняються в різних учителів. Деякі педагоги орієнтовані за будь-яку ціну «дати знання», інші вважають за необхідне встати в позицію помічника учня, людини, що сприяє досягненню поставленої мети. Процес переходу від авторитаризму до демократії, від особистої влади до влади закону, що відбувається у навчальному закладі, виявляє розходження позицій вчителів-опікунів, що орієнтовані на використання особистого впливу на учнів, і вчителів-менеджерів, орієнтованих на використання влади закону.

Компетентного та вимогливого учителя, який любить дітей, найбільше поважають учні. Алгоритм його діяльності: чіткі норми вимог; максимальна допомога учням у їх досягненнях; справедлива оцінка кінцевого результату.

5. Тактовність педагога як єдність позитивного морального ставлення до учнів і педагогічно досконалої форми спілкування з ними. За доброго ставлення до учнів, але недотепного, грубого звертання до них, спостерігається часте погіршення стосунків у системі «педагог-учень». Але ще гірше, коли внутрішнє негативне ставлення до учнів прикривається продуманою, педагогічно досконалою формою спілкування. Діти швидко розпізнають фальш. Тільки щира зацікавленість вчителя в дітях, симпатія до них, увага та педагогічно досконала форма спілкування створюють на уроці мікроклімат психологічного комфорту, що підвищує працездатність, поліпшує настрій, охороняє від втоми не тільки на цьому уроці, але й протягом деякого наступного часу.

На жаль, у практиці часто спостерігаються невротичність, агресивність, конфліктність учителів, що самі потребують допомоги психолога. Добре знайоме явище в сучасному навчальному закладі – синдром «емоційного вигорання» – переважаюча втома, відчуття відсутності соціальної підтримки, докори учням і батькам, невдоволення професією.

Постановка мети та завдань уроку

Частину уроку педагог присвячує обґрунтуванню мети, активізації зацікавленості, мотивуванню. Учитель під метою уроку іноді розуміє мету для себе: що він хотів би зробити на уроці. Однак мета та завдання уроку повинні фіксувати й те, чому учні повинні навчитися на уроці. Мета уроку програмує його результат, спочатку формулюється в узагальненому вигляді (чому учень повинен навчитися), а далі конкретизується описом потрібних дій і зразків поведінки (опис дій учня, критерії правильності виконання дій).

Мета уроку не має сенсу, поки вона не стала метою учня. Важливо показати учням самоцінність матеріалу, його здатність дати учням нові знання про світ, суспільство, людину, привести до більш глибокого осмислення й розуміння актуальних проблем, важливість матеріалу в системі знань. Розуміння навчальної мети учнями дозволяє їм стати активними учасниками уроку, самим планувати й організовувати свою діяльність. Поліпшується зворотний зв'язок між учителем і учнем і забезпечується можливість осмисленого контролю та самоконтролю за результатом діяльності. Учень повинен приймати мету, розуміти значимість досягнення мети для нього, бачити, де він зможе використовувати ці знання чи уміння.

Педагоги, орієнтовані на розвиток самостійності учнів, інакше організують опитування, пояснення нового матеріалу, самостійну роботу.

Наприклад, для чого вчитель проводить опитування: вивести на «чисту воду» ледаря чи виявити нерозуміння? При традиційному опитуванні, мета якого – перевірка виконання домашнього завдання, учень ретельно приховує своє незнання, боячись одержати погану оцінку. Завдання вчителя й учнів стають діаметрально протилежними. Опитування іноді стає найбільш конфліктним етапом уроку і часто «задає прокурорський тон» всьому уроку. Вчителі авторитарного стилю розглядають опитування як один з найважливіших етапів уроку, їм подобається, як учні, затаївши подих, стежать за рухом ручки по журналу при виборі прізвища учня, що буде відповідати на запитання. За відмову відповідати, природно, відразу ставлять двійку.

Якщо вчитель хоче одержати зворотний зв'язок, довідатися, чи зрозуміли учні навчальний матеріал, то для цього йому треба одержати інформацію про труднощі, виявити зони незрозумілого. Треба побудувати взаємодію так, щоб учні захотіли повідомити цю неприємну інформацію. Тому негативно оцінювати відповіді учнів чи відмову від відповідей взагалі не можна.

Навчальна мета тісно пов'язана з оцінюванням та контролем. Для вчителя чітко сформулювати мету – значить, полегшити підготовку до контрольної роботи і бути готовим до складання тесту - об'єктивного оцінювання, що фіксує не думку вчителя про рівень знань учня, а ступінь володіння ним навчальним матеріалом. Складання та використання тесту вимагають постановки та чіткого формулювання конкретних завдань навчання та добору найважливіших завдань, досягнення яких потрібно виміряти в тесті. Тестування має бути засноване на навчальному плані, пункти тексту співвідноситися з певним набором задач навчального плану, а кількість балів, отриманих учнем, визначати

рівень володіння цими завданнями.

Мотивація на уроці

Однією з важливих причин невдачі на уроці є відсутність в учнів мотивації до навчання. Мотив – це спонукання до активності. Вивчення мотивації учнів – це відповідь на питання: як і чому учні приступають до дій, спрямованих на досягнення мети, чому вони виявляють у них наполегливість. Внутрішня мотивація припускає розвиток власних мотивів учня, у першу чергу – самоповаги в діяльності, пізнавальних і соціальних мотивів.

Мотиваційними процесами можна керувати. Процес створення умов для розвитку власних мотивів учнів з використанням системи заохочень і покарань називають мотивуванням.

Успішний педагог повинен враховувати, що головний мотив учнів – мотив досягнення – прагнення особистості домагатися успіхів і уникати невдач з метою підвищення чи збереження самоповаги, самооцінки в діяльності. Рівень розвитку мотиву, баланс прагнення до успіху та бажання уникнути невдач може різнитися: одні учні більше прагнуть до успіху, активно беруться за складні проблеми, інші намагаються зберегти вже досягнуте.

Досвідчені педагоги для підвищення мотивації учнів пропонують:

- забезпечити в учнів відчуття просування вперед, переживання успіху в діяльності, для чого необхідно правильно підбирати рівень складності завдань і заслужено оцінювати результат діяльності;
- використовувати всі можливості навчального матеріалу для того, щоб зацікавити учнів, ставити проблеми, активізувати самостійне мислення;
- організувати співробітництво учнів на уроці, взаємодопомогу, позитивне ставлення класу до предмета і навчання в цілому;
- самому правильно формувати стосунки з учнями, бути зацікавленим у їхніх успіхах, мати авторитет;
- бачити індивідуальність кожного учня, мотивувати кожного, спираючись на вже наявні в учня мотиви;
- деяких учнів доводиться змушувати вчитися, постійно заохочувати чи карати, залучати батьків для спільного контролю.

Психологічні особливості закріплення навчального матеріалу

В закріпленні матеріалу особливу роль відіграє пам'ять. Багато учнів скаржаться на погану пам'ять, на важке запам'ятовування навчального матеріалу. Запам'ятовування є першим процесом пам'яті, яке полягає у встановленні зв'язків між предметами та явищами. Учням доводиться запам'ятовувати і берегти в пам'яті матеріал двох типів: смисловий (понятійний) і фактологічний. Головний зміст фактологічного запам'ятовування є факти. Запам'ятовування смислового матеріалу – це засвоєння значення, об'єктивного змісту вивченого на уроці. Головна відмінна риса – відносна незалежність від тих або інших конкретних слів. Так, прослуховуючи пояснення вчителя, учень здатний передати його значення двома- трьома фразами. Безумовно, щоб так запам'ятати матеріал, потрібно це значення уловити, зрозуміти. Тому тут багато що залежить від учителя, наскільки зрозуміло і доступно він зміг описати

навчальний матеріал.

На етапі закріплення нового матеріалу для розвитку пам'яті вчителів доцільно дотримуватися таких рекомендацій:

1. Важливою умовою того, щоб навчальний матеріал запам'ятовувався швидко і надовго, є формування в учнів інтересу до того, що необхідно запам'ятати.

2. По можливості пов'язувати навчальний матеріал з якими-небудь відчуттями учнів. Все, що пов'язане з радістю, печаллю, гнівом, як правило, запам'ятовується краще, ніж те, до чого ставляться байдуже.

3. Навчати учнів закріплювати матеріал за допомогою асоціації. Так, асоціації за схожістю виявляються в тому, що образ одного об'єкта примушує пригадати про інший, який у певному плані схожий з першим. Причому схожі риси об'єктів повинні бути відображені у свідомості учнів наперед, в результаті спеціальних розумових операцій (аналіз, порівняння, узагальнення і т. ін.). Асоціації за контрастом, на відміну від попередніх асоціацій, припускають роботу з термінами і поняттями, протилежними за певними ознаками. І, нарешті, важливим виявленням смислових асоціацій є логічні. Це зв'язки між причиною і наслідком, причиною і мотивом, родом і видом і т. ін. У випадку, якщо дане явище сприймається як причина або наслідок іншого явища, закріплення відбувається легше.

4. Особливе значення для закріплення навчального матеріалу має поєднання запам'ятовування з діяльністю людини, що вимагає мислення, активності, тому доцільним є складання опорних схем-таблиць, конспектів, тез.

5. Можливе використання мнемотехніки – штучних прийомів, що полегшують запам'ятовування.

На етапі закріплення нового матеріалу для розвитку мислення вчителів доцільно дотримуватися таких рекомендацій.

1. Розвивати мислення – це значить насичувати свій розум знаннями. Тому особливу роль у формуванні мислення відіграє закріплення знань на уроці.

2. Розум визначає єдність знань і дій. Знання неможливо набути без зусиль думки, без розумової праці, яке за допомогою грамотної методики проведення уроку створюється на етапі закріплення навчального матеріалу.

3. Ставити учням різні питання. Адже мислення починається з питання. Тому чітко поставлені питання на закріплення навчального матеріалу забезпечують в учнів формування якостей розуму. Учням важливо вселяти, що питанням «чому?» і «як?» людство зобов'язано більшістю відкриттів. Тому необхідно вчити їх ставити собі питання до кожної події, явища, про які йдеться.

4. У завданнях на закріпленні доцільно давати завдання на виділення в предметі або явищі декількох найвиразніших ознак, а також пропонувати учням різні завдання на порівняння.

5. Враховуючи, що мислення і мова нерозривні, необхідно забезпечувати промовляння учнями основних моментів навчального матеріалу. Крім того, можна використовувати письмову мову, яка також сприяє розвитку мислення.

Таким чином, вчителів в процесі підготовки до уроку необхідно приділити належну увагу етапу закріплення нового матеріалу, ретельно продумувати завдання і вправи на закріплення, а також урізноманітнити прийоми, які не тільки забезпечують закріплення навчального матеріалу, але й сприяють розвитку таких пізнавальних процесів, як пам'ять, мислення та увага.

Організація домашнього завдання

Необхідність домашнього завдання зумовлена тим, що однією з найважливіших задач освіти є набуття всіма учнями основоположних знань та вмінь, а також подолання меж, які притаманні організаційній структурі уроку.

Адже домашня навчальна робота учня – це форма організації самостійного індивідуального вивчення навчального матеріалу у позаурочний час. Вона органічно входить до процесу навчання як його необхідної ланки. Домашнє завдання можна розглядати як індивідуальну форму навчальних занять.

Для того щоб домашнє завдання було фундаментальною частиною навчально-виховного процесу і було пов'язане з уроком, воно має задовольняти певні задачі й вимоги:

- по-перше, домашні завдання повинні бути невеликими за обсягом, але змістовними. Вони зосереджені на засвоєнні, закріпленні або повторенні матеріалу, що вивчається;

- по-друге, домашні завдання повинні бути більш простими і зрозумілими, ніж класна навчальна робота. Складне домашнє завдання, на яке витрачається багато часу, знижує інтерес і пізнавальну активність учня;

- по-третє, домашнє завдання корисно пов'язувати з безпосередніми спостереженнями і враженнями дітей, особливо під час розв'язання задач, примірок, творів, проведення практичних і лабораторних робіт;

- по-четверте, обов'язковою вимогою є необхідність інструктивних вказівок учителя про те, як виконувати завдання. Важливо попередити можливість механічного копіювання того, що виконувалося у закладі;

- по-п'яте, корисно індивідуалізувати домашнє завдання відповідно до пізнавальних здібностей певного учня та його успіхів у навчанні. Для відстаючого або неуспішного учня більш легке завдання закріпить його сили і самовпевненість. Домашнє завдання більш високого рівня складності сприяє інтенсивному розумовому розвитку встигаючих учнів;

- по-шосте, треба пам'ятати, що будь-яке домашнє завдання обов'язково повинне бути перевірено та оцінено вчителем.